

Chapter 37

Community of Practice in Uralic Studies (COPIUS), www.copius.eu

Introduction to Mari

Jeremy Bradley, jeremy.moss.bradley@univie.ac.at

Last updated 25 May 2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Grammar

1. Nominalized genitive forms

<p>– Кузе шонет, <u>мыйын</u> статьям тиде журналыште савыктат?</p> <p>– <u>Мыйыным</u> савыктеныт гын, <u>тыйынымат</u> савыктат.</p>	<p>– What do you think, will they publish my article in this journal?</p> <p>– If they published mine, they'll publish yours too.</p>
<p>– <u>Мемнан-влак</u> кушто улыт, ода пале?</p> <p>– <u>Тендан-влакше</u> тиде кө?</p> <p>– Мемнан классна <u>гычын</u> вич рвезе.</p>	<p>– Where are our people, don't you know?</p> <p>– Your people, who's that?</p> <p>– Five guys from our class.</p>
<p><u>Шкенан-влакым</u> огына ужале!</p>	<p>We won't betray our own!</p>
<p>Нуно шке <u>корныштым</u> таптат, мый – <u>шкемыным</u>.</p>	<p>They are following their own path, and I am following mine.</p>
<p>Пётр <u>тудым</u> <u>шкенжынлан</u> шотла.</p>	<p>Pyotr considers him/her his own.</p>
<p>Шке <u>шонемашым</u> шуктыман, а <u>еныным</u> огыл.</p>	<p>You have to carry out your own wishes, not those of others.</p>

2. Indefinite pronouns/adverbs with -гынат

Interrogative		Indefinite	
кӧ	who?	кӧ-гынат	someone
мо	what?	мо-гынат	something
могай	what kind of?	могай-гынат	some sort of
мыняр(е)	how many/much?	мыняр(е)-гынат	some amount/number of
кузе	how?	кузе-гынат	somehow
кунам	when?	кунам-гынат	some day
куш(ко)	where (to)?	куш(ко)-гынат	(to) somewhere
кушто	where?	кушто-гынат	somewhere
кушан	where? where to?	кушан-гынат	somewhere
кушеч(ын)	from where?	кушеч(ын)-гынат	from somewhere

2. Indefinite pronouns/adverbs with -гынат

<p>– Уна-влакет кызытат уке улыт?</p> <p>– Кө-гынат садак толеш: лу ег гыч <u>мыняр-гынат</u> толшаш.</p>	<p>– Are your guests still not here?</p> <p>– Somebody will come: out of the ten, some will definitely come.</p>
<p>– Тыште пашам муаш ок лий.</p> <p>– Тыгай лийын ок керт: <u>могай-гынат</u> паша лийшаш.</p>	<p>– You can't find any work here.</p> <p>– That can't be. There has to be some kind of work.</p>
<p><u>Кушто-гынат</u> лийшаш.</p>	<p>It's got to be somewhere.</p>
<p><u>Кунам-гынат</u> пырля лийына.</p>	<p>Some day, we will be together.</p>
<p><u>Кузе-гынат</u>, кеч акырсаман лийже, шочмылан тиде пашам ыштен пытарыман.</p>	<p>Be that as it may, come hell or high water (lit. doomsday), this work has to be done by Monday.</p>

3. Conversion

a) Nominal

нер 'nose; snout'	> нерлык	1. intended/meant for the nose/snout
шинча 'eye'	> шинчалык	1. intended/meant for the eyes
шүй 'neck'	> шүяш	1. intended/meant for the neck

3. Conversion

a) Nominal

нер 'nose; snout'	> нерлык	1. intended/meant for the nose/snout > 2. muzzle
шинча 'eye'	> шинчалык	1. intended/meant for the eyes > 2. glasses, eyeglasses
шүй 'neck'	> шүяш	1. intended/meant for the neck > 2. necklace

3. Conversion

a) Nominal

тунемаш (-ам) 'to learn'	тунемше	1. learning
туныкташ (-ем) 'to teach'	туныктышо	1. teaching
палаш (-ем) 'to know'	палыме	1. known
йөраташ (-ем) 'to love'	йөратыме	1. loved
колаш (-ем) 'to die'	колышаш	1. dying
каяш (-ем) 'to go'	кайышаш	1. having to go
лүдаш (-ам) 'to fear'	лүддымө	1. fearless
ужаш (-ам) 'to see'	уждымо	1. unseeing, blind

3. Conversion

a) Nominal

тунемаш (-ам) 'to learn'	тунемше	1. learning > 2. pupil
туныкташ (-ем) 'to teach'	туныктышо	1. teaching > 2. teacher
палаш (-ем) 'to know'	палыме	1. known > 2. acquaintance
йөраташ (-ем) 'to love'	йөратыме	1. loved > 2. darling, loved one
колаш (-ем) 'to die'	колышаш	1. dying > 2. (the) dying
каяш (-ем) 'to go'	кайышаш	1. having to go > 2. those that must go
лүдаш (-ам) 'to fear'	лүддымө	1. fearless > 2. daredevil
ужаш (-ам) 'to see'	уждымо	1. unseeing, blind > 2. (the) blind

3. Conversion

b) Adjectival

кӱ	stone	кӱ пӧрт	stone house
порсын	silk	порсын тувыр	silk shirt
теле	winter	теле кече	winter day

3. Conversion

c) Verbal: denominal and deadjectival

мушкыndo	fist	мушкындаш (-ем)	
пужар	plane (tool)	пужараш (-ем)	
пош	bellows	пошаш (-ем)	
тушто	riddle	тушташ (-ем)	
пече	fence	печаш (-ем)	
лум	snow	лумаш (-ам)	
йүр	rain	йүраш (-ам)	
каңаш	advice	каңашаш (-ем)	
ошкыл	step	ошкылаш (-ам)	
шапалге	pale	шапалгаш (-ем)	
шопо	sour	шопаш (-ем)	

3. Conversion

c) Verbal: denominal and deadjectival

мушкыndo	fist	мушкындаш (-em)	to hit with a fist
пужар	plane (tool)	пужараш (-em)	to plane
пош	bellows	пошаш (-em)	to fan with a bellows
тушто	riddle	тушташ (-em)	to set a riddle
пече	fence	печаш (-em)	to fence (in)
лум	snow	лумаш (-ам)	to snow
йүр	rain	йүраш (-ам)	to rain
каңаш	advice	каңашаш (-em)	to consult, to seek advice
ошкыл	step	ошкылаш (-ам)	to step, to stride
шапалге	pale	шапалгаш (-em)	to turn pale
шопо	sour	шопаш (-em)	to turn sour

3. Conversion

c) Verbal: verb to verb

кодаш (-ам)	to remain	кодаш (-ем)	
нөлташ (-ам)	to rise	нөлташ (-ем)	
темаш (-ам)	to fill up (intr.)	темаш (-ем)	
шинчаш (-ам)	to sit down	шинчаш (-ем)	
вашталташ (-ам)	to be changed	вашталташ (-ем)	
шарналташ (-ам)	to be remembered	шарналташ (-ем)	
помыжалташ (-ам)	to wake up (intr.)	помыжалташ (-ем)	

3. Conversion

c) Verbal: verb to verb

кодаш (-ам)	to remain	кодаш (-ем)	to leave (tr.)
нөлташ (-ам)	to rise	нөлташ (-ем)	to raise
темаш (-ам)	to fill up (intr.)	темаш (-ем)	to fill up (tr.)
шинчаш (-ам)	to sit down	шинчаш (-ем)	to sit
вашталташ (-ам)	to be changed	вашталташ (-ем)	to change
шарналташ (-ам)	to be remembered	шарналташ (-ем)	to remember
помыжалташ (-ам)	to wake up (intr.)	помыжалташ (-ем)	to wake up (tr.)

4. Adverbial suffix -e ‘into ... parts, in ...’

КОКЫТ	two		in two
КУМЫТ	three		in three
НЫЛЫТ	four		in four
ВИЗЫТ	five		in five
КУДЫТ	six		in six
ШЫМЫТ	seven		in seven
пеле	half		in half

4. Adverbial suffix -e 'into ... parts, in ...'

КОКЫТ	two	КОКЫТЕ	in two
КУМЫТ	three	КУМЫТЕ	in three
НЫЛЫТ	four	НЫЛЫТЕ	in four
ВИЗЫТ	five	ВИЗЫТЕ	in five
КУДЫТ	six	КУДЫТЕ	in six
ШЫМЫТ	seven	ШЫМЫТЕ	in seven
пеле	half	пеле	in half

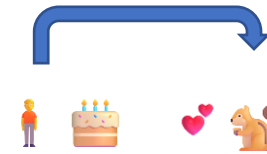
4. Adverbial suffix -e ‘into ... parts, in ...’

Шоколадым <u>кокыте</u> кате: ик пелыжым кызыт кочкына, весыжым вес ганалан кодена.	Break the chocolate in two: we'll eat one half now, and keep the other half for another time.
Олмажым <u>нылыте</u> пүч: нылытын улына вет.	Cut the apple into four parts; there's four of us after all.
Яра мландым <u>визыте</u> пайленыт – кажне ешлан кок гектар логалын.	The empty land was divided in five; every family got two hectares.

Words and word usage

1. Auxiliary constructions

a) пуаш (-эм) 'to give'

Кофем <u>конден пуыза</u> , пожалуйста.	Bring (me) some coffee, please.
– Авай, мылам тиде курчакым <u>налын пу!</u> – Сайын тунемат гын, налам.	– Mom, buy me this doll! – If you do well in school, I will.
Ўдырем, коватлан когылтым <u>нангаен пу.</u>	My daughter, bring your grandmother a pie.

1. Auxiliary constructions

a) пуаш (-эм) 'to give'

Кокам йот элысе уна-влаклан сӱан мурым <u>мурен пуэн</u> .	My aunt sang a wedding song for the foreign guests.
Тиде ательеште тувырым ик арняште <u>урген пуэныт</u> .	In this studio, a shirt is made over the course of a week.
Кузе тидым ыштыман, <u>ончыктен пуыза</u> , пожалуйста.	Please show me how to do this.

1. Auxiliary constructions

b) налаш (-ам) 'to take'

Тый ноен отыл ? Айда изиш <u>каналтен налына</u> .	Aren't you tired? Let's take a short break.
Ончыч кўварым <u>мушкын нал</u> , вара каналтенат кертат.	First wash the floor, then you can relax.
Марий кумалтыш нерген шукырак <u>пален налнем</u> .	I want to learn more about Mari prayers.

1. Auxiliary constructions

с) илаш (-ем) 'to live'

Семон кугыза ден ватыже уныкаштын толмыжым <u>вучен илат.</u>	Semon and his wife are waiting for their grandchildren to visit them.
Президент дене вашлиймашым Иванов <u>ўмыржө мучко шарнен илен.</u>	Ivanov remembered his meeting with the president for the rest of his life.
Оля кока эртак пашам веле <u>ыштен ила.</u>	Aunt Olya never does anything but work.

2. уке ‘(there is) not’, огыл ‘((s)he/it is) not’ as nominals

Тыште паша <u>укелан</u> көра Йыванлан вес олашке куснаш пернен.	As there was no work here, Yyvan had to move to another city.
<u>Уке</u> гыч <u>улым</u> от ыште.	You can't make something from nothing.
Школыш каяш <u>огыллан</u> Маша ача-аважлан «Черле улам» ман'е.	In order not to go to school, Masha told her parents that she was sick.
Кузе шонет, тиде лекций онай лиеш мо? Онай <u>огылжым</u> колыштво ок шу.	What do you think, will this lecture be interesting? I don't want to hear a boring one.

3. верч(ын) ‘for the sake of; because of’

<p><u>Начар игече</u> ~ <u>игечылан</u> <u>верч</u> <u>ялышке</u> <u>кудалын</u> <u>онал</u>.</p>	<p>We didn't go to the village because of the bad weather.</p>
<p><u>Йыван</u> <u>поян</u> <u>пеш</u> <u>лийнеже</u> – <u>окса</u> ~ <u>оксалан</u> <u>верч</u> <u>ала-момат</u> <u>ышташ</u> <u>ямде</u>.</p>	<p>Yyvan really wants to be rich, he'll do anything for money.</p>
<p><u>Вашкыме</u> ~ <u>вашкымылан</u> <u>верч</u> <u>чайымат</u> <u>шым</u> <u>йӱ</u>.</p>	<p>I didn't even drink tea because I was in such a rush.</p>
<p><u>Экзаменым</u> <u>сайын</u> <u>сдатлышаш</u> <u>верч</u> <u>Катя</u> <u>йӱд-кече</u> <u>тунемын</u>.</p>	<p>Katya studied night and day in order to do well on the exam.</p>

4. шомак, мут ‘word; words’

Тиде <u>мут</u> ~ <u>шомак</u> мом ончыкта?	What does this word mean?
Кызыт чўчкыдын «культур» олмеш «тўвыра» <u>мутым</u> ~ <u>шомакым</u> кучылтыт.	Nowadays, the word <i>тўвыра</i> is frequently used instead of <i>культур</i> (culture).

5. колаш (-ам) 'to hear'

Ял калык, **сылне мурым колын**,
Юл серыш погынен.

The villagers, hearing a beautiful song,
gathered on the shore of the Volga.

Антонио Вивальди 1741-ше
ийыште колен.

Antonio Vivaldi died in 1741.

6. ГЫН

a) 'if'

<u>Тый кает гын</u> , мый ом кай.	If you go, I won't go.
<u>Тидым палем ыл'е гын</u> , толам ыл'е.	If I had known that, I would have come.

6. ГЫН

b) 'as for, concerning, regarding'

Тиде, мутат уке, сай паша, но <u>ме гын</u> вес семын ыштена ыл'е.	This is, of course, good work, but as for us, we'd have done it differently.
– Ончал, могай мотор тувыр! – Мылам гын йӧршын огеш келше.	– Look what a beautiful dress! – Well, I don't like it at all.

6. ГЫН

c) emphatic, interrogative, contrastive

Мо лиеш <u>гын</u> ?	Just what will happen?
Таче толеш <u>гын</u> ?	Will (s)he be coming today.

7. уке + лияш (-ям) ‘to be’

Эрла ида тол, тыште <u>ом лий</u> . ~ Эрла ида тол, тыште <u>уке лиям</u> .	Don't come tomorrow, I won't be here.
Незерлык <u>уке лиеш</u> .	There will be no more poverty.
Калыкна йомеш, <u>уке лиеш</u> .	Our nation is disappearing, it will be no more.
Ер воктене изи пörтыштö Метри кочай ден коваже иленыт. Эше сар тўналме деч <u>ончычак уке лийыч</u> .	Old Metri and his wife lived in a little house beside the lake. They disappeared (i.e., died) before the war began already.
Верже гыч тарванаш вийже <u>уке лийынат</u> , тудо урем покшелне шоген да вуйжым пўтыркален.	(S)he didn't have the strength to move from the spot and stood in the middle of the street, turning his/her head.

7. уке + лияш (-ям) 'to be'

уке лияш (-ям)	to be absent
уке лийше	absent
уке лиймет годым	In your absence
ачана уке лиймеке	once our father was no more
уке лиймаш	absence

Text

Марий вера нерген

- Серге, мый марий калыкын религийже нерген пеш шагал палем. Тый мылам ала рашемден пуэт?
- Төчен ончем. Марий-влак тошто йўлаштым кызытат кучен шогат. Тый, очын'и, марий-влакын кўсотышто кумалмышт нерген колынат?
- Мутат уке, колынам. Икана шкеат марий-влакын отышто погынымашыштым ужынам, но молан тушко калык коштеш – сайынжак ом пале.
- Кўсото – тиде юмылан кумалме вер. Тушко тўшкан кугу пайрем ал'е иктаж-могай энгек годым – мутлан, йўр укелан – коштыт. Шке еш да родо-тукым денат иктаж-мом юмо деч сөрвалаш коштыт. Кумалаш толшо-влак лўмын ойырымо онапу ончылан сукен шинчыт, сортам чўктат да юмылтат. Утларакшым ял марий калык шурно лектыш верч, вольык верч кумалын.
- А марий калыкын юмыжо могай лўман?
- Тудын юмыжо пеш шуко тўрлө: мутлан, Ош кече юмо, Мландава, Мланде он, Мардеж юмо, Шочынава, Перке юмо да молат.
- Эше мый керемет нерген колаш төченам, кереметше тиде юмо ал'е ия?

- Кереметлан кумалме пеш тошто йўла. Тидын нерген эше XI–XII курымыштак руш сказанийыште возымо улмаш. «Керемет» шомакше араб «кирямат» шомак дене кылдалт шога. Рушлаже «чудо» манмым ончыкта. Керемет пеш шуко да тўрлө лийын: кайык, комбо, лудо, пий, курык, кож да молат – шотленат от пытаре. Чыла пўртўс вийым калык керемет шотеш ужын.
- А кереметше поро ал'е осал вий? Мо дене юмо деч ойыртемалтеш? Вет калык юмыланат, кереметланат кумалын...
- Юмылан ўшанымаш варарак шочын: пасу пашам ыштен илаш тўналмеке. Тудлан ўшанаш тўналме жапыште кереметым осал вий семын ончаш тўналыныт.
- Тиде чылажат пеш онай. А эше мый вот мом йоднем ыл'е: кө тугай чимарий?
- Чимарий-влак тынеш пурьдымо-влак улыт. XVI курымышто марий кундемын руш кугыжанышыш пурьмекше, марий-влакым виеш тынеш пурташ тўналыныт. Шке кумыл дене тынеш пурьшо шукыжак лийын огыл. Пурьшыжат иктаж-могай парышым налашлан верч веле вес вераш куснен. А XVIII курымышто гын марий-влак, тынеш пуртымо деч утлаш маньын, Пошкырт кундемыш шылын куржыныт. Илен-толын, православный вера марий калыкын илышышкыже шынген пурен.
- А таче марий калыкын вераже могай?

- Марий-влак тўн шотышто кок верам кучат. Ик ужашыже православий верам куча, весыже, кўсотыш лектын, пўртўс юмылан кумалеш, а шукушт кок верам иктыш ушеныт: нуно черкышкат коштыт, отышкат кумалаш каят. Кызыт марий кундемыште 648 кўсотым пален налме, нунын кокла гыч 327 кугыжаныш реестрыш пуртымо. Тўрлө кўсотылаште кажне ийын кугу тўня да мер кумалтышым эртарат, мутлан, шыже кумалтыш Морко, Шернур, Марий Турек районлаште, Йошкар-Олаште шуко чимарийым пога. Тўня кумалтышыш Марий Эл деч өрдыжтө илышат толыт. Кўсотыш чыланат волгыдо шонымаш да поро кумыл дене мийышаш улыт.
- А мер ден тўня кумалтыш мо дене ойыртемаптыт?
- Онаен Вячеслав Актуганов манмыже почеш, тўня кумалтыш – тиде тўрлө вер, республик деч өрдыж гычат толшо калыкым чумырышо кугу кумалтыш. Тудо эн шагалже вич, шым, индеш тулолмо дене эртаралтеш. Тушко кажне кумылан ен толын кертеш. Тўня кумалтыш тудо отышкат вич ал'е шым ий гыч, а мер кумалтыш кум ий гыч эртаралтеш. Мер кумалтыш посна кундемысе яллаште илыше калыкым чумыра. Тудо тўн шотышто кум, вич тулолмо дене эртаралтеш. Но пытартыш жапыште эре гаяк вич тулолмым ылыжтыме. А кум тулолмо дене посна ялын кумалтышыжым эртарат.

Калыкмут

Уста енын товарвондешыже моко ок куш.

Exercises

14.

www.youtube.com/watch?v=kOwHGqPWaaE

Чумбылат он угыч марий калыкым чумыра. Шушаш рушарнян Киров кундемыште Чумбылат курыкышто йўлаш пурышо кумалтыш лиеш. Калыкын йодмашыжым шуктен, тений гыч кумалтышым кугарнян огыл, а рушарнян эртараш палемдыме.

Тений Чумбылат онлан – ал'е тудым эше Курык кугыза маныт – кумалтыш 23-шо июньышто рушарнян лиеш. Ондак тудо кугарня еда лийын, но паша кечын шукынжо миен кертын огытыл. Сандене ончыкыжым вуйым саваш рушарня еда кошташ палемдыме. Каяш кумылан-влак Марий түвыра рүдерыште возалтын кертыт.

Марийын ик эн пагалыме кугыжаже Чумбылат түжем ий наре ончыч илен. Неле жап годым тудо тушманым сенаш кумылан ден да сарзе-влакым кредалаш туныктен. Тыныс годым калыкын илыш пиалже верч тыршен. Поро да пагалыме айдеме, уке лиймекыжат, кодшыжлан илаш полша, маныт. «Тошто еным уштымо годым кеч-могай сомылат ворана, вий ешаралтмыла чучеш», – ойлат калык коклаште.